

Middlesex
University
London

Показання свідків у міжнародних судових процесах з прав людини: посібник з підготовки

Підготовлено

Центром «European Human Rights Advocacy Centre» Університет Мідлсекс, Лондон

ВЕРЕСЕНЬ 2023 РОКУ

Зміст

Роль показань свідків	3
Чому показання є такими важливими?	3
Коли слід пред'являти показання свідків?	4
Фактори, які потрібно враховувати при ухваленні рішення про те, чи брати показання свідків та коли це робити: релевантність кращих практик з урахуванням травматичного досвіду	4
Планування та підготовка до опитування свідка	5
Планування того, як ви будете опитувати свідка	5
Підготовка списку запитань	6
Під час опитування	7
Складання заяви з показаннями: що треба пам'ятати	8
Завершення роботи над показаннями	10
Оновлення інформації	10
Анонімність	10
Додаток 1: Приклади питань, які слід охопити в показаннях свідків	11
Питання до всіх свідків	11
Додаткові запитання до тих свідків, які є потерпілими	12
Додаток 2: Представлення показань свідка (орієнтовна структура)	15

Дякуємо адвокатам Клер Дарт і Тіму Отті за допомогу в підготовці першого видання цього посібника, опублікованого в 2008 році. Цей посібник було оновлено у 2019 році та згодом у 2023 році задля включення принципів, пов'язаних із кращими практиками з урахуванням травматичного досвіду.

Роль показань свідків

Розгляд справи в Європейському суді з прав людини (Суд) або договірному органі Організації Об'єднаних Націй (ООН) починається тоді, коли потерпілий або його представник подає заяву. Зазвичай заява містить основні відомості про потерпілого; стислий виклад ймовірних порушень Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) або іншої конвенції чи міжнародного пакту; а також інші деталі, які встановлюють право потерпілого подати справу до Суду чи договірному органу. При поданні заяви, а подеколи і згодом, позивачі або їхні представники надають більш повні документи з вичерпною інформацією про ймовірні порушення Конвенції/Пакту. Якщо ці деталі містяться у свідченнях, отриманих від потерпілого чи інших осіб, знайомих чи обізнаних зі справою, такий доказ необхідно надати Суду чи договірному органу у формі показань свідка.

Чому показання є такими важливими?

Майже всі справи розглядаються міжнародними судами лише у паперовому вигляді, тобто без усного слухання, на якому свідки були б присутні для особистого надання свідчень. Навіть коли відбувається усне слухання, то малоімовірно, що свідок матиме можливість розповісти Суду чи профільному комітету ООН про все відоме йому у справі. Як наслідок, письмові показання свідка є найважливішим засобом забезпечення розгляду всіх свідчень потерпілого чи інших осіб, які знають про те, що сталося.

У країнах цивільного права під час внутрішнього провадження органи розслідування та/або прокуратури зазвичай отримують заяви від позивачів і свідків. Такі заяви можуть становити доказову базу рішень, ухвалених національними судами (на додаток до усних свідчень). Однак для розгляду на міжнародному рівні такі заяви можуть бути недостатніми з багатьох причин: вони можуть бути занадто поверхневими; вони можуть бути занадто вузькими за сферою застосування; вони можуть мати особливий «ухил», зумовлений конкретними інтересами слідчого органу на той час. Крім того, показання, зібрані слідчими під час внутрішнього провадження, можуть взагалі не зачіпати питання, які порушуватимуться на міжнародному рівні, серед яких пережита потерпілим дискримінація, або докази наслідків правопорушення. У гіршому випадку у показаннях, зібраних слідчими, можуть бути навмисно знехтувані речі, які не узгоджувалися з «офіційною версією» того, що сталося; або на свідків, можливо, чинився тиск, щоб вони висловилися з приводу певних речей або промовчали щодо інших. Ще більш важливо, це те, що органи влади могли взагалі не виявити, не відстежити і не допитати певних свідків (що в деяких випадках може бути навмисним).

Через усі ці причини може виникнути необхідність знову брати показання свідків, які повною мірою та достатньо докладно висвітлюють усі фактичні питання, що стосуються справ, які розглядаються на міжнародному рівні. Для здійснення цього немає жодних процесуальних обмежень.

Юридичні аргументи, які можуть бути висунуті в будь-якій справі, повинні підтверджуватися доказами, у тому числі показаннями свідків. Позов стосовно порушення прав людини може бути невдалим через брак деталей у показаннях чи свідченнях. Суд чи комітет може робити висновки щодо достатньої обґрунтованості звинувачення через ненадання доказів (див., наприклад, [Правило 44С Регламенту Європейського суду з прав людини](#)), або просто визнати позов необґрунтованим. Вимога про відшкодування (тільки в Суді), відома як «справедлива сатисфакція», може бути відхилена повністю або частково, якщо в показаннях міститься недостатньо деталей щодо заподіяної жертві шкоди і її причин. Тому важливо готувати показання, в яких би містилося якомога більше деталей щодо всіх питань, пов'язаних із конкретними звинуваченнями, що подаються до Суду/договірному органу ООН.

Коли слід пред'являти показання свідків?

Показання свідків можуть знадобитися на багатьох етапах провадження, зокрема, для того, щоб:

- подати разом із позовом;
- надати оновлену інформацію про події у справі;
- відповісти предметно на надані представниками держави зауваження чи документи;
- підтримати позов стосовно відшкодування збитків чи вжиття певних заходів.

Фактори, які потрібно враховувати при ухваленні рішення про те, чи брати показання свідків та коли це робити: релевантність кращих практик з урахуванням травматичного досвіду

Надання показань свідками є важливою не лише для посилення та гуманізації справи, але й також є можливістю для потерпілої особи розповісти свою історію, і це може стати певним катарсисом. Однак, надання показань також потенційно може бути повторним травматичним процесом для осіб, які пережили порушення прав людини: потреба в тому, щоб свідок говорив про травматичний досвід, може призвести до ретравматизації та може бути шкідливою для його відновлення.

Відтак, при ухваленні рішення, чи брати показання свідків та коли це робити, важливо враховувати потреби та досвід свідка, а також ризик завдання шкоди його емоційному чи психологічному благополуччю. Наприклад, може так трапитися, що у показаннях, наданих під час національного провадження, вже є достатньо доказів, які могли б бути використані або адаптовані для міжнародного провадження, що також допомогло б уникнути потреби у тому, щоб свідок знову розповідав свою історію.

Якщо ви вирішуєте, що у справі потрібні показання свідків, потрібно належним чином заздалегідь враховувати, як ви можете отримати показання у спосіб, орієнтований на потерпілу особу та з урахуванням травматичного досвіду. Рекомендації щодо кращих практик із урахуванням травматичного досвіду представлено в наступних розділах.

Див. додаткову інформацію у Наборі інструментів EHRAC щодо юридичної практики з урахуванням травматичного досвіду.

Планування та підготовка до опитування

Планування того, як ви будете опитувати свідка

Те, як ви будете опитувати свідка, безпосередньо впливатиме на його здатність пригадати свій досвід і на послідовність його історії. Ефективні практики опитування з урахуванням травматичного досвіду допомагатимуть свідку пригадати історію, тоді як шкідливі практики можуть призвести до більшої непослідовності.

Забезпечення та підтвердження відчуття безпеки та свободи дій є надзвичайно важливими для цього і вимагають певних підготовчих заходів:

- Переконайтеся, що ви **запланували достатньо часу** для опитування, щоб надати свідку достатньо часу для розповіді своєї історії. Вам потрібно планувати зустрічі з кожним свідком окремо.
- Прибуття на зустріч **повністю підготовленим** є важливим способом підтвердження відчуття безпеки у свідка. Підготовка запитань заздалегідь є важливою частиною цього (див. нижче).
- Подумайте про те, як організувати зустріч у спосіб, який **задовольняє потреби свідка**. Наприклад, можете подумати про те, як організувати **зручне місце для проведення зустрічі**, де свідок почуватиметься безпечно, коли буде ділитися своєю історією, та де буде забезпечена достатня приватність. Для цього ви можете заздалегідь поговорити зі свідком про те, чи потрібні якісь **зміни чи пристосування**, а також обговорити бажане для нього місце зустрічі (наприклад, у нього вдома чи у громадському центрі, а не у вашому офісі).
- Враховуйте наявність будь-яких **перешкод для комунікації** під час опитування свідка, наприклад, мовний бар'єр, коли потрібен переклад. Якщо потрібен переклад, потрібно переконатися у тому, що свідок комфортно почуватиметься у присутності обраного вами перекладача.
- Враховуйте будь-які **соціальні норми та зобов'язання**, які можуть перешкоджати залученню свідка, наприклад, жінці з певної спільноти може бути заборонено зустрічатися наодинці з юристом протилежної статі. За потреби, можете повідомити свідків, що за бажанням вони можуть запросити когось підтримати їх під час опитування, наприклад, члена сім'ї чи соціального працівника.
- Переконайтеся, що ви чітко заздалегідь пояснили свідку **подробниці та мету** опитування, у тому числі те, як їхні показання будуть використовуватися під час провадження та яким буде формат опитування.
- Розгляньте можливість надання свідку альтернативного способу дачі показань, наприклад, вони можуть віддати перевагу тому, щоб підготувати показання в письмовій формі, а не особисто відповідати на запитання.
- Будьте готові до перенаправлення свідка до **доступних і культурно компетентних служб підтримки** після опитування, у тому числі до психотерапевта чи психолога.

Може бути більш доречно провести низку коротких опитувань свідка, а не одне довге, залежно від пережитої свідком травми, його віку, стану здоров'я чи можливостей. Це потрібно обговорити зі свідком заздалегідь. Якщо ви проводите серію опитувань свідка, щоб доповнити показання, перед кожною зустріччю плануйте, що вам потрібно обговорити. Переглядайте вже отриману інформацію задля уникнення зайвих повторень і визначаєте прогалини чи непослідовності у розповіді свідка,

таким чином використовуючи можливість поставити уточнюючі запитання під час наступної зустрічі (див. про непослідовність у показаннях нижче).

Підготовка списку запитань

Гарною практикою є підготовка списку запитань до зустрічі зі свідком, оскільки це допоможе вам переконатися в тому, що ви підняли всі важливі питання. Однак, коли ви опитуєте свідка, який пережив травматичний досвід, може бути недоречно чи некорисно ставити запитання в хронологічному порядку. Травма має значний і комплексний вплив на те, як потерпілі запам'ятовують і пригадують травматичні події, тому потерпілі можуть не пригадати свій травматичний досвід від початку до кінця. До того ж, хоч деякі подробиці вони можуть пригадати дуже чітко, інші подробиці вони можуть зовсім не пам'ятати.

Опитування має бути можливістю для свідка висловитись про свій досвід у спосіб, який буде комфортним і зручним для нього. Відтак, ставтеся до свого списку запитань як до підказок, щоб скеровувати розмову так, щоб отримати інформацію, яка буде найбільш релевантною для справи, при цьому даючи свідку можливість поділитися своєю історією та розповісти про вплив, який це на нього мало.

При підготовці запитань пам'ятайте про певні аспекти:

- Запитання мають бути відкритими. Потрібно бути обережним та уникати «навідних запитань» при отриманні показань свідка, тобто запитань, які вказують на відповідь (наприклад, «чи вас побив військовослужбовець?» або «потерпіла зазнала суттєвої шкоди, чи не так?»). Краще, щоб свідок розповідав свою історію власними словами, тому вам варто використовувати загальні або відкриті запитання, наприклад, «що ви можете мені розповісти про те, що з вами трапилось?», «коли це трапилось?» або «чи ви пригадуєте, де ви були в той момент?».
- Хоча й може видаватися, що простіше отримати інформацію в хронологічному порядку, не варто нав'язувати лінійний виклад спогадів свідку, який пережив травматичний досвід. Відтак, потрібно уникати таких запитань, як «що трапилось від початку до кінця?» чи «що трапилось спочатку?».
- Потрібно переконатися, що ваші запитання не сформульовані так, щоб висловлювати осуд чи обвинувачення. Свідки, які пережили травматичний досвід, можуть не знати чи не мати змоги пояснити, чому вони відреагували на події певним чином, тому їх не потрібно просити пояснити чи обґрунтувати свою реакцію. Обвинувальні запитання про безпосередню реакцію особи можуть повторно травматизувати свідка (наприклад, такі запитання, як «а чому ви не...?» або «чому ви вирішили...?»).
- Поміркуйте про те, чи всі ваші запитання є абсолютно необхідними для підтримання правових аргументів по справі. Не варто просити свідка пригадувати інформацію, яка не є важливою для справи, коли існує ризик, що пригадування такої інформації може повторно його травматизувати.

Під час опитування

При проведенні опитування свідка важливим є активне слухання: потрібно давати свідку можливість і достатньо часу, щоб розповісти свою історію, при цьому усвідомлюючи, що особи, які пережили травматичний досвід, можуть потребувати більше часу на те, щоб пригадати події.

Варто спробувати обмежити кількість разів, коли свідку доводиться переповідати свою історію. З огляду на це, потрібно записувати відповіді, які дає свідок, саме його власними словами. За згоди свідка також можете зробити запис опитування, щоб уникнути потреби просити свідка повторювати інформацію в майбутньому.

Якщо ви працюєте з перекладачем, переконайтеся, що перекладач повністю і дослівно передає свідку ваші запитання та його відповіді вам.

Намагайтеся не робити висновки про розповідь чи її достовірність з огляду на його поведінку під час опитування. Особи, які пережили травматичний досвід, можуть проявляти різні реакції: хтось може видаватися злим чи засмученим, тоді як інші можуть поводитися відсторонено чи не реагувати на інших, або навіть можуть намагатися мінімізувати подію. Це не потрібно трактувати так, наче вони не пережили травматичний досвід.

Однак, потрібно спостерігати за поведінкою свідка під час опитування, звертаючи увагу як на вербальні, так і на невербальні ознаки. Можливо потрібно буде запропонувати зробити перерву або повернутися до проведення опитування пізніше, особливо якщо свідок виглядає пригніченим чи потребує перерви з інших причин.

Додавайте запитання до свого списку запитань під час проведення опитування, щоб переконатися, що ви нічого не пропустили. Якщо під час розповіді свідка ви щось не зрозуміли, попросіть його пояснити це, пам'ятаючи при цьому про потребу формулювати свої запитання без осуду (див. вище). Якщо в розповіді свідка є непослідовність чи прогалини, ви можете поставити відкриті уточнюючі запитання, сформульовані без осуду, пам'ятаючи про вплив травматичного досвіду на пам'ять. Може так трапитися, що непослідовність просто є результатом непорозуміння або неправильного перекладу, особливо у випадку залучення перекладача.

Якщо ви проводите серію опитувань, уникайте повторення запитань, які ви вже ставили та на які отримали відповідь, якщо тільки вам не потрібно отримати додаткові подробиці або уточнення. Це особливо важливо, коли свідку доводиться пригадувати травматичні події.

Переконайтеся, що свідок усвідомлює, що йому належить повідомляти своєму адвокату про будь-які випадки залякувань чи переслідувань, які з ним можуть трапитися у майбутньому.

Складання заяви з показаннями: що треба пам'ятати

Заяви повинні містити чіткі та конкретні деталі

Важливо подбати про те, щоб внесена до заяви інформація була докладною, чіткою та лаконічною. Слід вказувати якомога більше причетних до справи деталей, а недотичні слід вилучати. Заява, довша за необхідну, або така, що містить недотичну інформацію, не допоможе Суду/Комітету, коли доведеться визначитися, що насправді сталося. Додавання стороннього матеріалу або інформації, щодо якої свідок не може особисто дати показання, може підірвати довіру до самої заяви або знецінити важливі докази, надані свідком.

Якщо в розповіді свідка є прогалини або невідповідності, це потрібно зазначити у заяві та, коли це доречно, можна надати пояснення. Зазначайте факти, а не думки.

Заяви свідків – це, перш за все, показання про факти. Загалом у своїй заяві свідку слід докладно повідомити саме про відомі йому події, а не коментувати їх чи ділитися думками. Трапляються і винятки. Наприклад, якщо свідок є фахівцем, якого ви залучили для надання професійного висновку щодо конкретного аспекту вашої справи (приміром, якщо він є судово-медичним експертом, армійським офіцером, інженером, вченим тощо), то він може висловлювати власну думку з конкретного питання, що стосується сфери його знань (але не висловлювати свої припущення поза межами цієї сфери, або щодо правового обґрунтування цієї справи). Крім того, якщо переконання свідка є важливими, необхідно деталізувати таку переконаність і пояснити її причини. Наприклад, якщо свідок переконаний, що вони з його вже мертвим родичем діяли у межах самозахисту, або якщо він вважає, що органи влади не провели належного розслідування інциденту, то це все має бути вписано у його заяву. Подібним чином, якщо це доречно, свідок повинен пояснити, що він відчував під час чи після інциденту. Наприклад, свідок може пояснити, що він відчував під час обшуку свого помешкання, або коли поліція не змогла захистити його під час протестних акцій чи від насильства з боку партнера.

Не долучайте чутки, якщо без них можна обійтися

Чутки є показаннями з чужих слів, повідомленнями інших осіб, а не тим, що особисто відомо свідку. Наприклад, якщо не свідок, а його матір була присутня під час нападу, і власне вона розповіла йому про напад, а потім він вніс цю інформацію до своєї заяви, то це було б показанням з чужих слів. У цьому випадку показання слід отримати від матері свідка, яка насправді бачила напад. Загалом, коли певну інформацію можна отримати з першоджерела, то заяви не повинні містити чуток. Виняток – це коли є вагомі причини цього не робити.

За відсутності можливості отримати пояснення від джерела інформації, заява свідка повинна містити якомога більше таких деталей:

- Хто надав свідку інформацію;
- Коли та за яких обставин була надана така інформація;
- Що насправді було сказано джерелом інформації;
- Якщо доречно, то якою була поведінка джерела в той час;
- Чому неможливо отримати заяву від джерела інформації.

Показання мають містити власні слова свідка

Показання мають складатися, наскільки це можливо, зі слів свідка. Вони повинні бути написані від першої особи, тобто так, ніби свідок давав ці свідчення особисто. Наприклад, в них повинно йтися: «Я зробив це...» і «Я бачив це...». Вони також мають бути написані словами, які б використав сам свідок, а не юридичними термінами, і зрозумілою для свідка мовою.

Показання мають описувати події з позиції самого свідка. Це особливо важливо, коли ви готуєте заяву кількох свідків про ту саму подію. Суд чи Комітет не визнає достовірним, якщо кілька свідків використовують однакові слова для опису тієї самої події, хоча їхні погляди різняться, а знаходилися вони в різних місцях під час події та чули про неї в різний час. Не варто готувати лишень одну заяву та повторювати її від імені кожного свідка. У кожного зі свідків повинні бути особисті показання, підготовлені окремо і власними словами, де події описані з погляду кожного з них. Письмові показання свідка повинні складатися з таких свідчень, які б він надав, якби усно свідчив у Суді/Комітеті.

Показання не повинні містити юридичні посилання чи аргументи

Заява свідка має містити лише показання свідка. Вони не повинні містити юридичні посилання чи думки щодо правових аргументів, таких як «це є порушенням ЄКПЛ» або «це було порушенням статті 3». Подібні формулювання можуть міститися або в первинному позові, або в додаткових поданнях, представлених потерпілим або його законним представником.

Переконайтеся, що заява свідка охоплює всі відповідні питання, включно із показаннями, необхідними для встановлення «чіткого причинно-наслідкового зв'язку» між ймовірним злочином і шкодою, заподіяною потерпілому

Якщо свідок стверджує, що він зазнав фінансових або інших збитків або шкоди внаслідок злочину, переконайтеся, що є пояснення того, яких збитків він зазнав, та яким чином те порушення спричинило збитки чи шкоду. За відсутності можливості встановити «чіткий причинно-наслідковий зв'язок» позов про справедливую сатисфакцію може бути відхилений. Претензії щодо матеріальних збитків повинні підтверджуватися показаннями, які пояснюють, як було обраховано ймовірні матеріальні збитки, та з додаванням відповідних документальних підтверджень. Приклади:

- Претензії з приводу втрати заробітку можуть засвідчуватися банківськими довідками або платіжними відомостями, що підтверджують попередню заробітну плату, або трудовим договором із зазначенням зарплати особи.
- Майнові претензії можуть засвідчуватися документами про право власності, що його підтверджують, про подібні об'єкти нерухомості для демонстрації ринкової вартості, або ж попередньою угодою оренди для підтвердження втрати прибутку від оренди.
- Сплачені судові збори чи штрафи можуть підтверджуватися квитанціями.

Якщо свідок є позивачем у справі та у своєму позові просить Суд зобов'язати державу вжити конкретні заходи (наприклад, відновити розслідування чи звільнити затриманого), то він може, за бажанням, внести це у свою заяву, перелічивши в ній вже здійснені кроки, щоб тим самим спонукати державу до подальших дій.

Додайте будь-які підтверджувальні чи допоміжні докази

Усі наявні докази, які підтверджують або підкріплюють розповідь свідка, повинні бути отримані та додані до його заяви. Доречність доказів залежатиме від фактичних обставин кожної справи, але загалом йдеться про таке:

- Світлина, замальовки, відеозаписи, карти чи діаграми, які унаочнюють заподіяну шкоду, причетних осіб або територію, де стався інцидент чи інциденти, із поясненням походження додатків (наприклад, особа, яка фотографувала чи виготовляла карти, дата і час виконання);
- Звіти поліції або звіти про будь-які інші слідчі дії;
- Медичні докази (наприклад, висновки лікарів, лікарняні записи чи звіти психолога);
- Квитанції, рахунки-фактури або інші докази, що підтверджують вартість втраченого майна та/або вартість заміни втраченого майна;
- Будь-які державні судові чи адміністративні рішення щодо інциденту чи інцидентів;
- Конкретні дослідження, повідомлення в газетах чи інші офіційні звіти, що відображають події або ситуацію в країні, якщо це стосується справи.

Завершення роботи над заявою з показаннями

Після того, як ви написали проєкт заяви з показаннями, домовтеся про час, коли свідок переглянув би заяву та вніс якісь поправки, перш ніж її підписати і поставити дату. Якщо показання було підготовлено за допомогою перекладача, переконайтеся, що заява є точним перекладом, і що свідок розуміє мову заяви, яку він підписує.

Оновлення інформації

У ході розгляду справи, з огляду на подальший перебіг подій, свідку, можливо, доведеться надати показання більш ніж один раз. Часто заявникам може знадобитися надати додаткові докази з приводу заявлених спростувань, або ж відреагувати на конкретні речі після того, як уряд офіційно відповість на заяву чи розкриє певні документи у справі. Ви можете підготувати одну (чи більше) додаткову заяву (заяви), виклавши ці додаткові показання та зазначивши в заголовку, що це додаткова або друга заява свідка.

Як і у випадку підготовки оригінальної заяви з показаннями свідка, варто ретельно зважити, чи дійсно потрібно, щоб свідок давав нові показання, при цьому пам'ятаючи про те, що дача показань потенційно може спричинити ретравматизацію для осіб, які пережили порушення прав людини.

Анонімність

Показання свідків, підготовлені у справі, будуть надані Уряду-відповідачу. Однак заявники можуть вимагати, щоб показання свідків, як і інші документи у справі, не оприлюднювалися «в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, чи в разі крайньої необхідності, якщо, на думку голови, в особливих випадках публічність може зашкодити інтересам правосуддя» (Правило 33(2) Регламенту Європейського суду з прав людини).

Додаток 1: Приклади питань, які слід охопити в показаннях свідків

Нижче наведено кілька прикладів запитань, які вам ймовірно доведеться поставити свідкам, і тих тем, які слід буде розкрити у тих чи інших показаннях. Це лише приклади, а конкретні запитання, які вам потрібно буде поставити, залежатимуть від обставин справи, над якою ви працюватимете. Не всі свідки зможуть надати подробиці щодо кожної з тем. Вище вже зазначалося, що відповіді (як безперервне оповідання, складене від першої особи) мають увійти до заяви і не повинні подаватися як перелік запитань і відповідей.

Питання до всіх свідків

1. Свідок

- a. Його повне ім'я;
- b. Дата його народження;
- c. Його адреса;
- d. Його рід занять.

2. Факти

- a. Коли (дата і час) стався інцидент(и)?
- b. Де знаходився свідок у той час? Що він робив?
- c. Хто був зі свідком під час події? Визначте кожну особу якнай докладніше, як тільки може свідок, а саме:
 - їхні прізвища;
 - дати їхнього народження;
 - їхні стосунки з кожною особою, наприклад: сусід, брат, друг;
 - якщо вони є посадовими особами, то орган, в якому вони працюють, і їх службове становище;
 - якщо вони їх не знали, то будь-які особливі ознаки, одяг або незвичайні характеристики.
- d. Що бачив свідок?
 - a. Що казав чи робив кожен із присутніх?
 - b. Що сталося внаслідок інциденту?
 - c. Чи було завдано якихось збитків чи шкоди?
 - d. Якщо так, то хто або що це спричинило? Внесіть якомога більше конкретної інформації про учасників, а саме:
 - будь-які відомі імена та прізвища;
 - звання причетних осіб;

- будь-які позначення на одностроях чи транспортному засобі;
 - використовувані мови;
 - використовувана зброя чи інше спорядження;
 - будь-які інші специфічні ознаки, такі як волосся на обличчі, шрами тощо.
- e. Який був стан здоров'я потерпілого чи майна потерпілого до події?
- f. Що робили свідок та інші присутні особи відразу після події?
- g. Якщо потерпілого забрали, то:
- як його забирали?
 - хто забирав? як ті особи виглядали? (див. 2(н) вище.)
 - був із ними ще хтось?
 - куди його повезли?
 - як довго його там тримали?
 - якщо його перевели в інше місце, то коли це сталося і де це відбувалося?
- l. Чи були інші свідки цих подій, які раніше не були встановлені? Якщо так, чи знаєте ви, як ми можемо з ними зв'язатися?

Додаткові запитання до тих свідків, які є потерпілими

3. Національні та інші засоби правового захисту

- a. Чи було проведено будь-яке розслідування місцевими чи державними органами влади?
- b. Якщо про подію доповідалося комусь із представників влади (тобто, державній посадовій особі), то хто і кому звітував? Де перебував чиновник? Вони сказали, що робитимуть далі?
- c. Які ще юридичні дії вжив потерпілий? Який суд/трибунал розглядав позов? Яким був/були результати?
- d. Чи були надані письмові судові рішення/звіти? Чи є у потерпілого їхні копії? Якщо ні, то чи можливо отримати такі копії?
- e. Які ще можливі юридичні кроки потерпілий міг вжити? Якщо існували інші правові варіанти, чому вони не були використані?
- f. Коли було здійснено останній юридичний крок?
- g. Якщо з моменту виконання останнього юридичного кроку минуло понад 4 місяці, чи все ще тривають порушення?
- h. Чи подав потерпілий скаргу до іншого міжнародного суду чи трибуналу?

4. Вплив інциденту на потерпілого

- a. Як вплинув інцидент на потерпілого?
- b. Чи було завдано потерпілому тілесних ушкоджень? Якщо так, надайте всю інформацію про те, коли, де та якої шкоди було завдано.
- c. Чи зазнав потерпілий будь-якої емоційної чи психологічної шкоди, включно з будь-якими стражданнями? Якщо так, надайте повну інформацію про те, коли, де та якої шкоди було завдано.
- d. Чи звертався потерпілий за медичною чи іншою допомогою? Якщо так, то до кого? Якими були характер і вартість лікування?
- e. Яке лікування, що досі триває, було йому прописане?
- f. Чи потерпілий все ще відчуває якісь фізичні, емоційні чи психологічні наслідки, зумовлені інцидентом?

5. Збитки – земля (якщо має місце)

- a. Яка земельна ділянка була у розпорядженні потерпілого до нападу?
- b. Який був характер пошкодження і розмір пошкодженої території?
- c. Чи володів потерпілий тією земельною ділянкою? Якщо так, чи заборгував потерпілий гроші за її придбання?
- d. Потерпілий орендував землю? Якщо так, то скільки потерпілий вже сплатив за це?
- e. Як використовувалася земельна ділянка? Скільки було використано для посівів, худоби, будівель тощо?
- f. Який дохід від оренди землі отримав (якщо таке мало місце) потерпілий?
- g. Який прибуток потерпілий отримав від землі завдяки продажу надлишків врожаю чи якогось іншого ресурсу?
- h. Як потерпілий оцінює в грошовому виразі продукцію землі, яку споживає його родина?
- i. Скільки і яких тварин утримували на земельній ділянці? Як оцінює потерпілий їхню вартість у грошах? На чому ґрунтується така оцінка?
- j. Скільки і які культури вирощувалися на земельній ділянці на момент інциденту? Як оцінює потерпілий їхню вартість у грошах? На чому ґрунтується така оцінка?
- k. Які ще ресурси знаходилися на цій земельній ділянці? Наприклад, запаси води тощо?
- l. Скільки людей жило на цій земельній ділянці чи утримувалося завдяки ній?
- m. Яких збитків зазнав потерпілий внаслідок пошкодження земельної ділянки?

6. Збитки – споруди (якщо має місце)

- a. Скільки і якого типу споруди були в розпорядженні потерпілого?
- b. Яким був характер і ступінь пошкодження цих споруд?
- c. Чи належали потерпілому ці споруди? Якщо так, чи була заборгованість за їхнє придбання чи будівництво?

- d. Потерпілий орендував споруди? Якщо так, то скільки вже заплатив потерпілий?
- e. Чи отримував потерпілий орендну плату за споруди? Якщо так, то скільки саме?
- f. Якою була площа споруд? Скільки в них було поверхів?
- g. Якої конструкції були споруди?
- h. Як потерпілий оцінює вартість споруд? На чому ґрунтується така оцінка?
- i. Як довго потерпілий володів чи орендував споруди?
- j. Яких збитків зазнав потерпілий внаслідок пошкодження споруд?

7. Збитки – особисте майно (якщо має місце)

- a. Яким майном, окрім земельної ділянки, споруд і худоби, володів потерпілий, наприклад меблі, інвентар, одяг, картини та світлини?
- b. Як потерпілий оцінює вартість втрачених речей? На чому ґрунтується така оцінка?
- c. Чи можна ці речі замінити? Якщо так, то за яку ціну?

8. Втрата доходів (минулих і майбутніх)

- a. Який дохід отримував потерпілий до інциденту?
- b. Який дохід отримує потерпілий тепер?
- c. Чи схоже, що це зміниться в майбутньому? Якщо так, то за яких обставин?
- d. Яким чином інцидент спричинив цю зміну?

9. Якщо потерпілий втратив свій дім, чи його майно було знищено, скільки йому заплатили після інциденту і за що він сплачує зараз:

- a. орендна плата за нинішнє помешкання?
- b. харчування/інші продукти?
- c. одяг?
- d. комунальні послуги, наприклад, рахунки за електроенергію чи паливо?
- e. інші витрати внаслідок інциденту?

10. Судові витрати і платежі чи штрафи в національних судах

- a. Що потерпілий сплатив на сьогоднішній день як судові витрати й інші платежі та видатки у процесі внутрішнього чи якогось іншого провадження?
- b. Чи сплачував потерпілий будь-які штрафи під час національного провадження? Якщо так, то скільки і коли саме?
- c. Які документи може надати потерпілий, щоб підтвердити суму гонорарів, витрат чи штрафів, сплачених ним до цього часу?

Додаток 2: Представлення показань свідка (зразок структури заяви)

1. Вставте в заголовок назву Суду, в якому розглядається справа, назву справи і номер заяви (якщо відомо), вкажіть сторін у справі та ім'я свідка, який подає показання, а саме:

«У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ Заява № 12345/67

МІЖ:

ІВАНОВА ОЛЬГА (Заявниця)

-і-

РОСІЯ (Відповідач)

СВІДОК ПОЗИВАЧА ОЛЬГИ ІВАНОВОЇ

»

2. У першому абзаці вкажіть повне ім'я свідка, включно із датою народження, адресою та родом занять, наприклад:

«Мене звати Ольга Анастасія Іванова. Я народилася 3 червня 1970 року в Санкт-Петербурзі, Росія. З 2018 року живу в Москві, де працюю лікарем. Моя адреса: 129128 МОСКВА, Росія, проспект Миру, 352, квартира 42».

3. Поясніть, на яких підставах свідок дає свої показання, наприклад:

«Я є першою заявницею у цій справі», або «Я є матір'ю Володимира Іванова, загиблого 1 січня 2019 року», або «Я була свідком протестів, які відбулися на площі Свободи в ніч на 3 травня 2018 року».

4. Викладіть у хронологічній послідовності факти, щодо яких свідок може надати показання, пронумеровавши абзаци на пронумерованих сторінках. Використовуйте заголовки і підзаголовки, щоб розділити довгі тексти.

5. Якщо свідок бажає долучити документи чи інші докази як додатки, він має послатися на них у тексті заяви та вказати номер додатку, наприклад:

«3 травня 2018 року я була присутня на площі о 15.45, коли поліція розганяла екологічні протести. Я стояла на розі площі, на сходах біля підніжжя пам'ятника, і дивилася в бік демонстрантів. Звідти мені було добре видно те, що відбувалося. Я зробила 25 знімків подій між 15:45 і 15:55. Додаю ці світлини як Додаток 1».

6. Завершіть заповненням у правдивості, наприклад:

«Я вважаю, що факти, викладені в цих показаннях свідка, є правдивими».

7. Вставте повне ім'я свідка, залишивши місце для підпису і дати вчинення заяви.
8. Вставте перелік додатків до показань свідка. Якщо додаток містить кілька документів, наприклад, якусь кількість світлин, складіть список з поясненням до кожного документа:

«Додаток 1: Світлини з підніжжя пам'ятника на площі Свободи, 3 травня 2018 рік.

- Світлина 1: стоїть шеренга поліцейських
- Світлина 2: протестувальники з плакатами
- Світлина 3: напад із кийком на Володимира»

**EHRAC European Human Rights
Advocacy Centre**

**Middlesex University
The Burroughs Hendon
NW4 4BT
Tel: +44 208 411 2826
www.ehrac.org.uk
ehrac@mdx.ac.uk**

EHRAC створений в рамках Університету
Міддлсекс. Університет є звільненою
благодійною організацією на підставі
Закону про благодійність 1960 року.

Цей документ було створено за фінансової
підтримки Європейського Союзу. Зміст цього
документа є виключною відповідальністю EHRAC
та за жодних обставин не може вважатися таким,
що відображає позицію Європейського Союзу.

**Funded by the
European Union**